

Veldnamengroep: het werk zit er op, het boek is uit!!

Boerderij- en veldnamen in Lochem (2)

Lex Schaars

Inleiding van de redactie

In het najaar van 2003 verscheen het boek *Boerderij- en veldnamen in Lochem*, een uitgave van de Stichting Staring Instituut en de Mr. J.J. Steenbergstichting. Het eerste exemplaar van het boek werd op 8 oktober 2003 aangeboden aan de burgemeester van Lochem, mevrouw E.J. van Duijn. Eén van de sprekers bij deze gelegenheid was de heer drs. Lex Schaars van het Staringinstituut, die de toehoorders in dialect aan de hand van het boerderij- en veldnamenboek en de jeugdherinneringen van meester H.W. Heuvel meenam op een rondtocht door de gemeente Lochem. Om nogmaals de aandacht te vestigen op deze belangrijke publicatie vindt u de boeiende voordracht van de heer Schaars in het Land van Lochem afgedrukt. Het verhaal is het best te volgen met behulp van de kaarten in het boerderij- en veldnamenboek. De bijbehorende kaartnummers zijn in de tekst tussen haakjes weergegeven.

‘n Old-Borklosen dén wat zeggen zal aover Lochemse veldnamen? Ik vinne dat dat mot können; allene al umda’k jorenlange dageleks van Borklo naor Lochem, naor de hbs ginge. Dat beveel mie zó good -rekken maor nao: 1955 tut 1962- da’k der zeuven joor aover edaon hebbe, wa’j in vief joor mosn doon. Hen -’s morgensvrog um half achte- gink ’t altied gewoon aover de grote weg, aover Barchem en de Kiezak naor de Barchemseweg, woor de hbs ton nog ston. En weerumme vake aover den Zwiepsenbarg. Net buten Lochem ging ie dan van den Zwiepsenweg af -ik wet noe dat dat is bie Naeffsland [kaart 34/07]- en dan fietsen ie aover Harkinksdaal [kaart 40/04], langs ’t Grote Stukke van Dikkeboom [kaart 34/11], den Vaarnkamp [34/12] en Enk [40/04], den barg op. Baovenop den Zwiepsenbarg ko’j ton nog makkelek bie ’t huus de Zwiep [kaart 41/01] kommen. Door kö’j ’s monsvrog de zunne prachteg op zeen kommen; ie kiek dan aover de Hangzolder naor de Zwiepse Mölle [41/02] en achter de beume an den einder zee’j dan de zunne. Dee steet buten de gemeente Lochem dus op onze veldnamenkaarten spölt e gin rolle. A’j mochten denken: ”Hoo wet e dat allemaole?”, is ’t antwoord: ’k Hebbe ’t der zelf vake ezene.

Allene de namen, dee ken ik pas de laatste tied. Dankzij dat mooie book woor wiele vanmiddag veur bie mekare bunt. A’j trouwens baovenop den barg neet linksaf naor ’t huus de Zwiep gaot, maor rechtsaf zon zandpad in, en dan altied maor links anholdt, dan kom ie op wa’k vrogger ’t mooiste plekjen van onze streek von.

’t Hef gin naam -door baovenop den barg hebt de busse nargens namen- maor ie kiek der prachteg uut aover wat ze volgens mie ’t Parradijs neumt, ’n name dee trouwens neet op-etekend is. In de wiede zee’j de karke van Borklo -dat sprök mie dan weer an- en jammer genug tegenswoordeg ok nog dee lilleke piepen van de melkfabriek.

A’j dan tussen ’t Lange Stukke en de Bree deur naor onderen gaot -feitelek is dat pad ’n holle weg woo’j vrogger nooit konnen fietsen- dan kom ie uut op de Zoerinkstege bie Lindeboom. Gao door dan de Haijinkstege in, gao bie de Harmelinksbult [41/11] rechtsaf en dan weer bie ’t Rammelgoor linksaf, dan kom nao zon vief minuten fietsen bie ’n prachteg lange lane. Bie de veldnameninventarisatie hef e gin name ekregen, op ’t bordjen steet: Enteldijk en op olde kadastrale kaarten wordt e ”de Weg van Lochem naar Borculo” eneumd. Maor

volgens mie heet e van olds de Grote Allee. As schooljonge ha’k door nog gin weet van maor ton’k lane de Grote Allee, vandoor dat e volgens mie zo heten mot. In dee boekholding hef Van Bylandt nog völle meer namen op-eschreven: Enk, Huttenkamp, Inshorst, Hogenkamp, Havermaat, Hooimaat, Slangenbos en Morgenster.

As der in 1970 dit veldnamenonderzoek ewes was, ha’k dee namen zo können localiseren. Kiek maor op kaart 47, door staot ze op. Noe mos ik der zelf achteran. Ton’k doorveur bie Nijhof -den boer dén ton op ’t Entel zatkwamme en vrog: ”Wet ie mieschien woor de Inshorst lig?”, zei e met-ene: ”O jawal, de Enshorst lig hierachter”. En ok van dee namen van de andere stukken grond kon e zeggen woor ze leien. Veur mie was dat ton ’n hele bezondere belaevenis: namen dee al in 1758 op schrift esteld bunt, waren meer as 200 joor later nog springlaevend umdat ze van ginneratie op ginneratie aover-egaon waren.

Kö’j begriepen dat ok in dat stukken Lochem dus mien harte lig? En, as der één argument is um ’t belang van disse inventarisatie te duudn, dan is dat ’t feit dat de veldnaamm zoas ze noe nog bekend bunt, vaste-elegd bunt. Veur de ginneraties nao ons. Historisch onderzoek, bodemkundeg onder-

zeuk, taalkundeg onderzoek könt der dankbaar gebruik van maken. Dat alles kan omdat zon 475 medewerkers verteld hebt wat ze wisn aover benamingen van stukken grond en boerderiejen. Meer as 4100 verschillende namen hebt ze op-eneumd. Dat ze ok op-etekend bunt, he'w te danken an mevrouw Schot en de heren Pasman (dén jammer genog aoverleden is), Hoentjen en Steenman. Dee hebt der ik wet neet hoovölle uren in-estokken.

Datzelde geldt veur mevrouw Dijkhuizen, dee de kaarten etekend hef en de 4100 namen stuk veur stuk op de goeie plaatse eplakt hef. Hoovölle tied dat alles ekost hef, wet ik wel omdat mevrouw Dijkhuizen 't mie in één van eur breven eschreven hef: 700 uur! 700 Uur en ton was ze der nog neet met kloor. Dat is dan gebeurde -beste anwezegen- op vriewillege basis; door meuge wie hier wel 'n paar seconden bie stille staon. Gert Agelink -vriewilleger van ons Staring Instituut- hef de namen op de computer ezet en dat doo'j ok neet effen op één middag. Wim van Keulen hef de lay-out verzorgd, ok al zon geduldwerk. Ok de beide coördinatoren -Jennie Nengerman en Ben Kok- hebt der heel völle uren in-estokken; gratis veur niks. Ben hef behalve de coördinatie ok nog de foto's emaaft dee in disse uitgave staot. Bertha, ie bunt dan wel gelukkeg getrouwd met Ben, maor wat ducht oe: mag ik zeggen dat dit boek 't gezameleke kindjen van Jennie en Ben is? Loes Maas hef der veur ezorgd dat alles naamkundeg verantwoord is. Naamkunde is 'n vak-appat woor ik as dialectoloog bewondering veur heb. Laes de inleiding van mevrouw Maas en ie begriep woorumme. Al disse mensen wi'k hartelek bedanken, net zo as de sponsors.

Hier zo'k mien verhaal können stoppen, maor ik wille toch nog effen deurgaon. Ene van de mooiste beuke aover onze streek is Oud-Achterhoeks boerenleven van meester H.W. Heuvel. Heuvel beschrijf jeugdherinneringen dee zich veurnamelek afspölt rond

de boerderieje Blauwe Hand [dee vin ie op kaart 08/07] in 't noorden van de gemeente Lochem, in Oolde. Door is Heuvel namelek in 1864 geboorn. Wat noe zo adeg is, is da'j an de hand van ons veldnamenboek tochtjes dee Heuvel beschrijf, volgen könt. En dooraover wi'k nog wat vertellen. Luuster naor wat Heuvel schrijf op bladziede 322:

"Ginder bij de hofstede Holterman stond nog in de 18^e eeuw een oud kasteel. Grachten omringen nog den Binnenhof waar zulke mooie vruchtboomen staan, maar de grachten om den Buitenhof zijn grootendeels gedempt of half dichtgegroeid".

Holterman steet op kaart [08/11] en de grachten van dat olde kasteel bunt op dee kaart nog heel mooi te zien.

Op blz. 13, in 't Hoofdstuk Op den schoolweg, neumt Heuvel wat noe 't Spaanse Venne [14/01] en 't Nielandsveld [13/04] heet. Heuvel schrijf:

"Noordwaarts van onze school op een tien minuten afstand lag het Spaansche Veen, waar lang geleden de Spanjolen hadden gelegen, zooals de overlevering wilde. Naar 't Westen was Nijlands veen, ook een mooie plas. Als om twaalf uur de school uit is, loopen we naar een van beide ijsbanen. Daar zijn de jongens aan 't schaatsenrijden en de meisjes aan 't "slieren". ...

Op Nijlands veen is een reeks van groene eilandjes: Tessel, Vlieland en zoo verder noem ik die".

't Zol wel heel arg verdacht waenn as de namen van dee eilandjes -dee der allange neet meer bunt en woorvan de namen deur Heuvel bedacht bunt- ok noe nog deur de informanten op-egeven waren.

Was dat wel 't geval, dan kon 't haoste neet anders of de informanten hadn dee namen ehaald uut Heuvel zien boek. Gelukkeg -veural veur Loes Maas dee as naamkundege kiek hef op wat betrouwbaar is en wat neet- is dat dus neet an de orde.

En dan disse passage, op blz. 216: Hoofdstuk Schadden opzetten. Schadden bunt heideplaggen dee

in dit geval as brandstof gebruikt wodn. Doorumme ok mot ze naodatt ze uut de heide estokken bunt, dreugen. Ik citeer weer Heuvel:

"Verder achter in 't Broek bij het laatste huis daar in de wildernis, waar geen land meer achter is, moet ik op Zaterdag schadden opzetten. Het Vellert heet de heidehoek met een veenachtige laagte aan 't eind. De naam Vellert of Vallert komt meer in broekstreken voor. Of daar valkuilen voor wolven en ander wild gedierte waren, heel lang geleden?".

't Broek en Veller kö'j vinden op kaart 07. Of de verkloring van 't Veller dug, wet ik neet, door mo'k 't later nog maor 's dufteg aover hebben met Loes Maas.

"Bij Haneveld [04/08] gaan we door de voorde (dat is noe de Dortherbeek [op kaart 05/05]) en dan over 't wijde Hooge Venne [05/02,06]. Daar is een oude, nu met dennen beplante landweerd, die in onveilige tijden wel eens ruwe tooneelen van vechten en doodslaan zal gezien hebben. We komen aan den ingang van een dennenbosch en Vader galmt een verklorkend "hohoo!" dat van daarbinnen met een luid "hola!" wordt beantwoord. We moeten wachten, tot de plaggenboer uit den kronkelenden weg door de dennen voor den dag komt".

Dat gif ons effen tied te filosoferen over dat bos. Omdat der in 't Broek neet zo völle bos is, zol 't good können dat 't geet um 't Amsterdamse Bosje [van kaart 05/02]. Doorvan is bie de inventarisatie op-etekend dat onbekend is, weede eigenaar is. 't Zol ekocht waenn deur iemand uut Amsterdam -vandoor dee name- dén dach dat 't busken in Laren in 't Gooi lae. Tone tut de ontdekking kwam dat dat neet 't geval was, had e de aardegheid der af.

In Heuvels jeugd (rond 1870) was dee naregheid der nog neet, anders had e der vaste wel aover eschreven.

Heuvel en zien vader gaot wieter: "Daarachter opent zich weer de wijde vlakke, heel ver weg, tot ginds die popelrijen den loop der Schipbeek aanduiden".

Interessant is dat Heuvel disse bek-

ke de Schipbeek neemt, bie onze inventarisatie en op moderne kaarten heet e de Bolksbekke. Maor 't geet um dezelve bekke en a'j in 't Boerderij-en veldnamenboek van Gorssel kiekt, zee'j dat e door Schipbeek eneumd wodt.

Heuvel geet wieter:

"Bij dat huisje of hutje, daar moeten we wezen, een beetje aan deze kant. De Watersnip heet het [op kaart 05/04,08: de Snippe] en dat is een goeie naam; men ziet er meer moeras dan mensen. Als vader met een voer plaggen huiswaarts keert, begin ik aan het opzetten van de schadden die Nadus van de Watersnippe voor enige dagen met zijn schaddenschuppe gestoken heeft. 't Is een aardig werkje. Heerlijk zoo alleen in de eenzame wildernis. 't Is hier zoo stil en vredig. Kieviten zwieren met zwaarmoedig gekrijsch heel dicht langs mijn hoofd. Ginds bij den grooten poel, waarop de witte waterleliën drijven, is het een levendig geroep van grutto's, tureluurs, wulpen en zoo meer". Kö'j oe dat nog veurstellen?

Nee, want noe he'j hier op zo'n kilometer afstand de A1 an de ene kante en de N332 (van Loorne naor Holten) an de andere kante.

Lao'w Heuvel weer an 't woord laoten: "Des middags ga ik naar de Watersnippe, om er mijn boterham te eten. 't Is een huisje uit een sprookjesboek; de voorgevel met de kleine raampjes is van leenwand en het achterhuis is grootendeels van turfzooden opgebouwd, waarover het dak heel laag neerhangt". Door woont dus Nadus -dén de schadden veur Heuvels vader estokken hef. Wat dut Nadus al zo veur de kost? Hee hef 'n tröpken schäöpe dee-t e gewoon op ander-mans grond lopen löt. 's Winters as der snee lig, vönk e knienen, in 't veurjaar zög e kieften- en endeneier en in de zommerdag vist in 't Duvelsvenne [kaart 09/03], de Zudde [kaart 01/04] en in de Schipbekke.

"Als Nadus over dat visschen in geestdrift raakt, dan reert e 't uut", schrif Heuvel. "Hij heeft ze gevangen met met de foeke, met klevelgoorn, met de handen uit een sloot, die hij eerst dikke (troebel)

maakt: Sneuke as speuke, äöle as päöle".

't Is wel neet arg "to the point", maor ik wille effen vertellen dat Gradus neet allene in de Snippe woont want hee woont door met ziene vrouwe. Heuvel schrif: "Nadus woont in de Watersnippe met zijn oud en rimpelig wijfje, die in de wandeling "Poes-Jenne" heet, omdat ze door "poesen" (blazen) de vlek op het oog kan genezen (wie neemt dat staar), een kunst die ze van haar vader-zaliger, Poese Berend, heeft geërfd. Heel wat mensen die van heinde en verre komen, vinden baat". Ik vertelle dit umdat neet allene Heuvel, maor ikzelf ok wat met Poes-Jenne heb. In 't deel van 't WALD De mens-A, op blz. 209 steet namelek dit citaat. En, der is nog wat: in 1909 hef ene doctor Van Andel 'n book uitgegeven aoever volksgeneeskunst in Nederland en doorin figureert neet Poes-Jenne, maor Poes-Engele. Van Andel ontleent zien wiesheid ok an Heuvel; luuster maor: "Voor de vlek op het oog gaat men hier naar Poes-Engele, die ze met 'poesen' (blazen), kruisen en bespreken, geneest. Zij heeft de kunst van haar vader-zaliger Poese-Berend geleerd". Bunt Poes-Jenne en Poes-Engele zusters van mekare ewes?

Nadus en Poes-Jenne van de Watersnippe; ons veldnamenboek hef ze vanmiddag weer effen tut laeven laoten kommen. En dat is -vin ik-ok 't bezondere van disse uitgave. Natuurlek meer as 4.000 namen veur boerderiejen en stukken grond is neet niks. Maor dat dan ok nog zon prachteg book as Oud-Achterhoesch boerenleven 'n niej perspectief krig, umda'j nao könt gaon woor -wat Heuvel beschrif-zich precies af-espöld hef, woor Heuvel precies elopen en eschaatst hef. Dat maakt dat dit book ok veur leu dee minder in streektaal geïnteres-seerd bunt, toch heel interessant is.

As Staring Instituut bu'w der greuts op da'w vanmiddag hier in 't Lochemse gemeentehuus 't tiende deel van onze serie presenteren könt. Ieder van dee tien delen slöt precies an bie de filosofie van ons instituut: da'j samen met de

mensen uut de streek -in dit geval: samen met inwoners van de gemeente Lochem, 't Historisch Genootschap Lochem en 't Streek-archief- bezunderheden uut de streek vaste-legt en dee vervolgens weer via 'n uitgave an de mensen uut de streek anbeedt.

Dat is de kracht van ons instituut. Da'w dat hier vanmiddag samen met de burgemeester van Lochem vieren könt, is veural te danken an de 475 informanten en an 't wark wat de metwarkers dee'k hierveur eneumd hebbe, onder leiding van Jennie Nengerman en Ben Kok, edaone hebt.

Natuurlek kloppen neet alles precies. Zo heet wat bie Van Bylandt Hooimaat was, noe Veldzichts-heujweide en wat noe Heujweide is, heett'n bie Van Bylandt Westebroek. En veur 200 joor heett'n wat noe Es is, Enk.